

ПОЛЕМИКЕ

Милија СТАНИШИЋ*

НЕИСТИНЕ И ЗАБЛУДЕ

У првој половини 2000. године Милинко Маројевић (М.М.) објавио је у приватном издању књигу *Истине и заблуде* - Сјећања и документи о НОР-у у Црној Гори. У првој реченици књиге аутор казује: "Рукопис који је пред читаоцима инспирисан је двјема књигама Милије Станишића посвећеним црногорским кадровима у Народноослободилачком рату у Црној Гори". Из цјелокупног садржаја и начина обраде текста видно је да су циљ књиге и стварна намјера њеног аутора били: 1) да се моји радови о НОР-у обезвриједе и омаловаже, и да се као историчар дискредитујем; 2) да се подрије и окаља мој морални интегритет; 3) да се обрачуна са истакнутим умрлим револуционарима Војом и Василијем Чилом Ковачевићем, и са Војином Николићем.

Немам намјеру да се са М. Маројевићем спорим јер је он, колико нам је познато, прије објављивања ове књиге написао о НОР-у само један чланак, под насловом *Самостална чети Никшићког одреда на територији Дурмићорског одреда од 25. XII 1941. до 20. I 1942. године*. Али, његова књига је књига преплављена нетачностима, неистинама, неодрживим судовима и личним увредама, па сам се сматрао интелектуално и морално обавезним да браним истину од ње.

I

Док сам у послеријатном периоду службовао у ЈНА интензивно сам се бавио војно-територијским радом: објавио сам двије књиге и тридесет прилога у војним часописима, који су наишли на широк одјек у војним круговима. Одласком из армије 1967. године, на сопствени захтјев, оријентисао сам се на изучавање и обраду НОР-а, и међуратног југословенског револуционарног покрета. Најприје сам објавио дјело *КПЈ у изградњи оружаних снага револуције* (1973); издавач је био Војноиздавачки завод а рецензенти Перо Морача, директор Института за савремену

* Аутор је генерал потпуковник у пензији, Београд.

историју, и војни писци генерали Бранко Боројевић и Вељко Миладиновић. У периоду 1980-1988. године, у издању Центра за марксистичко образовање Никшић, објављена је моја трилогија *Токови револуције у Црној Гори* - Зборник радова који су највећим дијелом објављени у Историјским записима. Књуга I добила је Тринаестојулску награду, а рецензент жирија за награду био је др Бранко Петрановић. Трилогија је добила награду "Четврти јули". Објављена ми је 1984. године књига *Кадрови револуције - Црногорци на руководећим дужностима у НОР-у народа и народности Југославије (1941-1945)*, издавачи: Историјски институт СР Црне Горе, НИО "Побједа" и Марксистички центар ЦК СК Црне Горе, рецензенти историчар Мишо Лековић и др. Радоје Пајовић. Године 1995. објављена ми је књига *Руководећи кадрови народноослободилачке борбе у Црној Гори 1941-1945*, издавачи: Историјски институт Црне Горе и Војноисторијски институт Војске Југославије, рецензенти др Буро Вујовић, др Радоје Пајовић. А 1999. године изашла ми је из штампе књига *Стратегијске веришкале Народноослободилачког рата Југославије 1941-1945*, издавач Институт за савремену историју, рецензенти др Душан Живковић, др Петар Качавенда.

М. Маројевић у уводном дијелу књиге, *Кришички осврт* (стр. 9-53), негативно је оцијенио све три моје посљедње књиге. Ево његових главних квалификатива о мени као писцу и о мојим радовима:

- Станишић је крајње некритичан писац (11);
- да је грађа на којој се темеље његови радови траљаво (!) сакупљена и да је "избор података о чињеницама произвољан и лишен јасних и чврстих критеријума" (11);
- да моје двије књиге о кадровима "замагљују реалне историјске токове и сложене друштвено-политичке процесе" (11);
- да у погледу метода моје књиге "представљају образац празне сколастике, марксистичке вербалистике сиромашног језика и стереотипног бирократског стла" (11);
- да "Станишић није изградио критички однос према улози личности у историјским процесима" (12);
- да је Станишић био и остао вјеран уљепшавању историјских појава и догађаја о којима пише (12);
- да је "Станишић оптерећен болшевизмом" (22) и да је "љевицарски догматичар" (33).

На крају свог уводног Одјелка негативно оцјењује и моју најновију књигу *Стратегијске веришкале*, која, у ствари, представља синтезу мојих погледа о НОР-у: тврди да се у њој примјењује "слична методологија" као и у двијема књигама о кадровима; да су "и у њој присутни познати ауторови стереотипи, погрешни закључци и превиди када је ријеч о чињеницама" (53).

Исказујући негативне и нихилистичке оцјене о мојим радовима, М. М. је пренебрегао и "заборавио" чињеницу да је стручна и читалачка јавност, посебно у Црној Гори, добро упозната са мојим радовима о НОР-у и револуцији. Познато јој је да сам у првом реду истраживао и обрађивао оне осјетљиве и "вруће" теме које дуже времена нијесу биле у

центру пажње историографије, и које су заобилажене. Познато јој је и то, да сам у обради тих тема одступао од догматских схема, и да сам се без устручавања супротстављао оним ставовима и оцјенама "званичне историје" који нијесу могли да издрже пробу научних критеријума.

II

Истражујући 1967-1980. године токове и процесе НОР-а уочио сам да је историографија запостављала кадровску компоненту, која је, иначе, све вријеме рата имала стратегијски друштвени значај. Ова појава је била нарочито изражена у Црној Гори, која је, у ствари, представљала јединствен каровски феномен: премда је 1941. године бројала свега 2,4% становника Југославије, њени бројни политички и војни кадрови учествовали су на значајним дужностима широм земље.¹ Та појава је, наравно, морала привући пажњу науке. Сматрао сам да улогу Црне Горе у НОБ није могућно објективно сагледати и вредновати уколико се не узме у обзир, и не разјасни, њена кадровска компонента. На другој страни, било је неопходно да се трајно обиљежи удио и улога тих кадрова.

Чим је моја књига *Кадрови револуције* угледала свјетлост дана, поједини политичари из Србије и Босне и Херцеговине покушали су да је прогласе "националистичком" јер она, наводно, уздиже Црногорце изнад осталих народа Југославије и мути њихове међусобне односе. Али, историјска струка није прихватила такво вредновање јер је стајала на гледишту да је у историографији цјелисходно писати о свакој теми за чијом обрадом постоји друштвена и научна потреба, примјенивши, разумије се, научну методологију. И ево данас, петнаестак година касније, јавља се М.М. са сличном тезом, казујући: "Чему онда хиперболизација учешћа Црногораца на руководећим дужностима у НОР-у народа и народности Југославије?" (12). Међутим, ја нијесам ни једном једином ријечју хвалио те кадрове, него сам наводио истините податке о њиховим дужностима, и о времену кад су их обављали. Они, као кадрови КПЈ, нијесу одлазили у друге крајеве по сопственој вољи, нити их је тамо слало црногорско руководство НОР-а, него су их упућивали ЦК КПЈ и Врховни штаб са задатком да допринесу размаху НОБ и да јачају здруживање југословенских народа.

У конципирању књиге централно је питање било: које руководиоце (којег нивоа) уврстити у њене редове. О томе сам у предговору казао: "У почетку сам имао намјеру да у њу уврстим руководиоце који су у НОР-у били у командама чета, оне на дужностима замјеника команданта батаљона, као и све оне који су обављали ниже дужности у штабовима. Међутим, у току рада сам се увјерио да нијесам у могућности да сакупим податке о свима њима и од те намјере морао сам одустати. Жалим за тим, јер су ови кадрови такође одиграли важну улогу". Стога сам био принуђен да у књигу уврстим руководиоце из војске на вишим дужнос-

¹ Око 1.000 руководилаца обављало је преко 1.100 политичких дужности и око 950 војних.

тима, и партијско-политичке раднике на терену од средског (мјесног) комитета КПЈ па навише. Само за прву годину НОР-а уврштени су чланови команди чета и секретари ћелија КПЈ, јер су те функције у то вријеме биле веома значајне. Сличних мјерила, придржавао сам се и у књизи *Руководећи кадрови НОБ у Црној Гори*, јер се није располагало са подацима за ниже органе власти и за нижа руководства СКОЈ-а и АФЖ. И поред тога што су ови критеријуми у обје моје књиге јасно назначени и објашњени, М. М. у својој књизи на неколико мјеста ми замјера што нијесам обрадио и ниже кадрове. Није се обазирао на моја објашњења: главно му је било да изрекне што више замјерки мојим књигама.

У изради књига о кадровима, у тај пионирски подухват, уложио сам десетак година интензивног рада. Савлађујући многобројне и разноврсне тешкоће, поткрали су ми се, природно је, извјесни пропусти и грешке. Свјестан тога, наставио сам са истраживањем, па сам у Историјским записима 4/1996. објавио *Дојуне и исјравке* за обје књиге (55 личности). Па и у књизи М. М. има неколико оправданих примједби, које прихватам. Никад нијесам имао илузије да су моји писани радови беспрекорни, и увијек ме је занимала критичарска мисао о њима.

III

Кадровска политика (цјеловит систем одабирања, изградње и размјештај кадрова) у сваком је рату у највећој мјери условљена и предодређена његовим циљем и карактером. Аутор књиге *Истине и заблуде*, испоставило се, није схватио карактер и циљ НОР-а, и погрешно их је приказао.

Мајско (земаљско) савјетовање КПЈ у Загребу, петнаестак дана после слома Краљевине Југославије у априлском рату, поставило је темеље ратној политици КПЈ. На њему је констатовано и закључено да постоје повољни услови за вођење оружане борбе против окупатора и за друштвени преображај. На тим основама је изграђивана стратегија НОБ. Борба против окупатора била је неодложан и најпречи задатак, коју је требало водити на широкој патриотској платформи. Истовремено, народу је отворена перспектива да учешћем у ослободилачком антифашистичком рату промијени ранији друштвени и државни облик владавине, са којим је био незадовољан. То својеврсно јединство (симбиоза) борбе за национално и социјално ослобођење Ј. Б. Тито је исказао ријечима: "Ослободилачка борба не би била тако упорна и тако успјешна, када народи Југославије не би у њој видјели, осим побједи над фашизмом, и побједу над оним што је било за прошлих режима."² Дакле, социјални циљеви борбе израсли су из потреба друштва.

Скоро сви југословенски историчари, као и политиколози и социолози који су изучавали НОР, стали су на становиште да је у Југославији 1941-1945. године у склопу ослободилачког антифашистичког рата изведена и револуција; једни су је називали "социјалистичком" а други

² Пролетер, децембар 1942.

"народном". На тим позицијама и ја сам стајао у свим својим радовима.

М. Маројевић у својој књизи не признаје да је у Југославији 1941-1945. године вођена борба за социјално ослобођење. Ни једном ријечју не помиње југословенску револуцију, а од ријечи "револуција" плаши се као од живе ватре! Он сматра "да је НОБ, по свом основном бићу, била борба за национално ослобођење" (32). А на стр. 41 казује: "Борба против окупатора и његових сарадника... не може се посматрати и проглашавати као 'грађанска' или 'социјалистичка' револуција".

Полазећи са таквих теоријских позиција, дрвљем и камењем се обрушио на *Принцип јачања класне основе* кадровске политике, чији сам значај видно истакао међу пет кадровских принципа КПЈ у НОР-у, који су осмишљавали и усмјеравали вођење кадровске политике. Његово је схватање да у кадровској политици НОП-а нема класних елемената. Међутим, цјелокупна ратна кадровска пракса то демантује.

КПЈ, конституенс и предводник НОП-а, имала је у рукама кадровску политику у свим његовим структурама. Она је била саставни и неодвојиви дио њене руководеће улоге у НОБ-у, и средство за остварење ратних циљева. КПЈ је полазила са теоријско-филозофске основе да су и мали народи кадри да воде успјешну борбу против освајача, и да људски фактор има одлучујућу улогу у свенародном рату. Стога се кадровска политика од првог дана устанка заснивала на општем стратегијском курсу НОП-а, да се у борбу против окупатора укључе најшири слојеви народа, истински патриоти. Њена суштина била је: да се пробуде запретани стваралачки потенцијали народа; да се руководећи кадрови стварају од грађана и војника који активно учествују у борби; да су оданост циљевима борбе и личне способности главна мјерила за уздизање кадрова; да свим учесницима покрета треба пружити подједнаку шансу да испоље своје квалитете. У оквиру таквог концепта, у одабирању и изградњи кадрова посебна је пажња поклањана уздизању на руководеће положаје људи из угњетених класа и слојева, због њихове привржености НОБ-у и да би у својим срединама ефикасније покретали и мобилисали људе у борбу. Такав курс је уродио плодом, што је видно на примјеру оружаних снага: у њима је крајем рата од укупног броја старешинског кадра било око 62% радника и сељака.³ При уздизању и размјештају они су имали предност у односу на људе из других друштвених групација, наравно, ако нијесу заостајали за њима.

Класна суштина је била видна и у васпитном систему НОП-а. Марксистичка теорија била је његова идеолошка основа, заједно и упоредо са патриотско-ослободилачком. У организацијама КПЈ и СКОЈ-а - које су биле главна кадровска изворишта - интензивно је провођено идеолошко образовање, првенствено усмјерено на изградњу класне свијести. На свим политичким и војним курсевима и школама посвећивана је особита пажња револуционарној марксистичкој теорији. Све је то чињено због тога што се сматрало, како је истицао генерални секретар КПЈ

³ Милија Станишић, *КПЈ у изградњи оружаних снага револуције 1941-1945*, Београд 1973, стр. 385.

Тито, да је "познавање марксизма-лењинизма за нас најјаче оружје у данашњој борби".⁴

На моју тврдњу да су устаници од првог дана широм земље рушили апарат старе власти, који се био ставио у службу окупатора - а то је историјска истина - М. М. казује: "Значи ли то да су устаници и сами били у служби окупатора, подупирући практичну релаизацију указа италијанског краља од 18. маја 1941. године, којим се укидају управно-административне установе Краљевине Југославије, спроводи анексија и окупација Црне Горе..." (40). Ово је, одиста, апсурдна тврдња коју нико до днас није успио "измислити"!

Осврћући се на утицај "љевичарења" на кадровску политику (13 и 14) М. М. исказује мисао да је црногорски кадар због љевичарења "умјесто да буде ражалован био унапређиван на више дужности у партизанским јединицама у Босни, Хрватској, Македонији и Словенији", па затим наставља да слање тих кадрова "не оправдава (бар не у цјелости) ондашњу кадровску политику". Срећом, ондашњи ЦК КПЈ и Врховни штаб не бјеху данашње памети М. Маројевића, па нијесу тада извршили масакр црногорских кадрова. Умјесто тога, смијењен је Покрајински комитет КПЈ и Главни штаб за Црну Гору и Боку. Централни комитет је упутио *Ойворено писмо* свим организацијама и члановима КПЈ Црне Горе и Боке, које су црногорски кадрови прихватили са увјерењем да су гријешили, и са психичким олакшањем. Остали су на руководећим дужностима, а знатан број њих је ускоро унапређиван на више дужности. ЦК КПЈ и ВШ су имали пуно повјерење у црногорске кадрове, у њихову оданост и способност, а ратна пракса је потврдила исправност таквог става.

IV

У својој књизи М. М. често прави екскурзије, скаче с теме на тему, а о значајним догађајима и личностима олако и недокументовано изриче своје судове. Говорећи на стр. 108, 147, 164 о стању у врху КПЈ после хапшења генералног секретара Милана Горкића (Јосип Чижински) 1937. године, написао је: "Тада су дошле до изражаја борбе између двије струје односно фракције. На челу једне је био Јосип Броз, а на челу друге Петко Милетић", и да је то била "најгрубља фракцијска борба". Читалац пред оваквим тврдњама остаје у недоумици и мора се упитати: Која је то фракција коју је Тито предводио? Какве су политичке програме имале фракције? Како је Тито дошао на чело "фракције"? Да ли је Тито фракционаш?

Јосип Броз је видно ступио на југословенску комунистичку сцену 1928. године на Осмој партијској конференцији Загреба, супротстављајући се као орг. секретар Мјесног комитета ставовима и "десне" и "лијеве" фракције у КПЈ. После петогодишње робије постао је 1934. године члан Политбироа ЦК КПЈ, и углед му је на тој функцији непре-

⁴ Ј. Б. Тито, *Народноослободилачка борба и организационо њишање наше Партије*, Говори и чланци, Загреб 1959, стр. 56.

кидно растао. Централни комитет, уз сагласност Коминтерне, донио је 1936. године одлуку да своје сједиште пренесе у земљу, изузев Горкића који је требало да остане у Паризу. Извршење тог задатка повјерено је Брозу, који је дјеловао у земљи на стварању политичких и организацијских услова за повратак ЦК у Југославију - изближе се упознавајући са ситуацијом у земљи и са руководећим комунистима на терену. Поред хапшења Горкића, ухапшен је и већи број истакнутих југословенских комуниста који су живјели у Совјетском Савезу. Криза у вођству КПЈ се продубила и постављало се питање ко ће замијенити Горкића. Чланови ЦК Иван Марић и Лабуд Кусовац повезали су се са Петком Милетићем на робији, са намјером да њега доведу на чело КПЈ. Информисан о овоме, Тито одлази из земље у Париз и од краја 1937. године фактички преузима руковођење Централним комитетом, без овлашћења Коминтерне. Пошто је консолидовао стање у органима ЦК у Паризу, враћа се у земљу и у мају 1938. формира Привремено руководство КПЈ, не тражећи одобрење од Коминтерне. Премда оно формално није имало статус ЦК, у ствари је дјеловало у тој функцији. Своје дјеловање заснивало је на јасном програму и политичкој платформи: очувати и учврстити јединство КПЈ; истрајати на стратегијском курсу јачања Народног фронта у Југославији; одлучно стати у одбрану земље од фашистичке агресије; КПЈ финансијски осамосталити. Дакле, нетачна је тврдња М. М. да Тито тада није имао "платформу, односно програм" (151).

Тачна је његова констатација да је Петко Милетић био угледан и заслужан комунистички руководилац. Али нетачна је тврдња на стр. 108 да је "за вријеме његовог руковођења Партија обновила и изградила ставове о свим основним питањима - националном, синдикалном, омладинском, сељачком". Знано је, изградња ставова по тим стратегијским питањима успједила је у периоду 1934-1936. године, а Милетић је прије тога времена утамничен, као члан Политбироа.

Тито се у борби за очување јединства КПЈ ослонио на подршку националних (покрајинских) руководства и партијске базе, а добио је подршку и од југословенских добровољаца - шпанских бораца интернираних у Француску. Својим успјесима 1937. и 1938. године задобио је повјерење Извршног комитета Коминтерне, који се прилично дуго двоумио да ли да га подржи. Почетком 1939. године добио је коначно мандат да може да дјелује са овлашћењима КИ. Радећи прагматично и поступно, одржао је јуна 1939. у Словенији земаљско партијско савјетовање, које је прихватило и подржало дотадашњу његову дјелатност. У слиједећој фази, одржане су покрајинске партијске конференције. А октобра 1940, уз одобрење КИ, одржана је Пета земаљска конференција, на којој је изабран Централни комитет а Тито за генералног секретара.

Спречавање разбуктавања фракцијске борбе и учвршћење јединства КПЈ имало је судбоносан значај за крупне наступајуће догађаје пред којима је она стајала. Тиме је и отклоњена опасност да Коминтерна распусти КПЈ, као што је у то доба распустила КП Пољске, што је за ову имало катастрофалне политичке посљедице (показало се то у Другом свјетском рату).

Ако се стварни ток историјског догађања упореди са тврдњама М. М. да је Тито био "фракционаш" - и ако се узме у обзир прозирна намјера М. М. да кроз текст своје књиге Тита учини одговорним за смрт Мустафе Голубића и Ивана Милутиновића (премда то казује "увијено") - онда је видно да се његове тврдње објективно придружују арсеналу оних снага које у потоње вријеме на сваки начин настоје да обезвриједи и сатру улогу ове значајне историјске личности, и да је историјски дискредитују.

У књизи *Истине и заблуде* казује се и о истакнутом југословенском револуционару Ивану Милутиновићу. Одређујући му мјесто и улогу у унутарпартијском сукобу, речено је да је био "присталица Петка Милетића што је до краја живота остао" (160). А на страни 173 написано је да је Иван био "носилац струје Петка Милетића у Црној Гори"(!?). Колико нам је познато, до данас није објављен документ који би указивао да је Иван до краја живота био присталица Петков. Међутим, о томе се може поуздано судити на основу његове дјелатности од изласка са робије (1938. г) па до погибије на Дунаву 23. октобра 1944.

Петко Милетић је уживао велики углед међу комунистима-робијашима у сремскомитровачком казненем заводу: као члан Политбироа ЦК КПЈ са свршеном партијском школом у Москви; секретар партијског комитета Казнионе, који је имао крупне заслуге за извојевање права политичких затвореника у тој чувеној робијашници. Био је ауторитет и за И. Милутиновића. То је видно из његовог писма Централном комитету фебруара 1938. прије изласка са робије (под псеудонимом "Пиперски"), у којем је речено: "Тачно је да је он (Шепо, Петко Милетић - М. С.) доста гријешито" (не каже у чему), па потом истиче да Шепо има "највећу заслугу" за извојевање права које су политички затвореници добили у Сремској Митровици, и да је он "најбољи друг". Позивајући се на ово писмо, М. М. тврди да у њему стоји "да је Петко на полицији признао само оно што су други већ на полицији причали па није имало потребе да то пориче" (160). Међутим, у том писму, чију копију посједујем, те реченице уопште нема! Ето, таква је акрибичност М. М.-а.

Кад је изашао са робије, Милутиновић се могао шире обавијестити о стању у врху КПЈ, па се убрзо определијелио да подржи курс Привременог руководства, на челу са Титом. Ускоро је постао и члан тог руководства. Тито му је повјерио задатак да припреми Осму покрајинску конференцију КПЈ за Црну Гору (одржана августа 1940), и да рашчишћава тамошњу "петковштину". А зар би му дао тај задатак да је Иван био тада "Петковац". Иван је са Титом био делегат КПЈ на VI конференцији СКОЈ-а септембра 1940. На Петој земаљској конференцији КПЈ, октобра 1940, поднио је реферат "Аграрно и сељачко питање", био је члан њеног Предсједништва и изабран је за члана Политбироа. Као делегат ЦК учествовао је крајем године на Шестој покрајинској конференцији КПЈ за Србију.

Иван је у НОР-у све вријеме био у највишем партијском, политичком и војном руководству НОП-а, обављајући низ одговорних дужности, и имао је чин генерал-лајтнанта. Био је један од најближих Тито-

вих сарадника, чувао је Титов ауторитет и дисциплиновано је извршавао његова упутства и наређења.

Пишући о Милутиновићу, М. М. није могао без пикантерија и сензација. На страници 161, у свом стилу "рекла-казала", наводи: "Према непоузданим изворима сматра се да је Иван пошао за Београд (из Зрењанина - М. С.) по директиви из СССР-а, да би предухитрио Тита и формирао владу послје ослобођења Београда". Цјелокупан ток успостављања и јачања ратног савезништва НОП-а Југославије и СССР-а оповргава ову чудновату тврдњу. А приликом Титовог боравка у Москви крајем септембра 1944. совјетско руководство исказало му је високо признање и са њим је утаничило низ политичких и војних договора. У НОП-у је Тито у рукама чврсто држао сву политичку и војну власт, па је било нереално да неко из његове најближе околине тада руши и преузима његове позиције.

Све наведене чињенице указују на неодрживост тврдње да је Иван Милутиновић до краја живота остао присталица Петка Милетића. А та тврдња, у ствари, крњи углед и умањује улогу ове значајне личности.

V

Књига М. М. врви од нетачности, неистинитости и превида. Навешћемо неколико таквих примјера.

- Нетачна је његова тврдња (19) да је пакт о ненападању између Њемачке и СССР-а склопљен 23. септембра 1939, дакле послје избијања II свјетског рата. Он је склопљен уочи тог рата, 23. августа;

- није тачна тврдња да у КПЈ све до средине 1943. године нијесу постојали срески комитети већ само мјесни (178). Обилје чињеница то демантује;⁵

- нетачна је тврдња да је крајем новембра 1941. у оквиру партизанске војске постојала и Добровољачка војска (43); она је формирана тек у јануару 1942. године;

- неистинита је тврдња да сам обим биографија одређивао према личним симпатијама (34), да сам Божу Лазаревићу дао свега два реда (дао сам му деветнаест), да сам Ђоку Пајковићу дао једанаест редова (дао сам му двадесет три); нетачно је и то што казује да "оваквих примјера има на претек";

- неистинита је тврдња да се "Станишић не осврће ни на савјетовање КПЈ одржано почетком маја 1941" (20). Имајући у виду значај овог догађаја, у својој књизи *Руководећи кадрови* казао сам све што је било потешко, полазећи од карактера књиге;

- није тачна тврдња да нијесам имао чврсте критеријуме у разврставању појединаца у напредном студентском покрету (38). Разврстао сам их у три групе: у првој су организатори покрета (њих двадесетак),

⁵ Видјети. *Историја СКЈ*, Београд 1985 - Др Венцаслав Глишић, *КПЈ у Србији 1941-1945*, књ. 1. Београд 1975, стр. 31-36 - Душан Лукач, *Устјанак у Босанској крајини* Београд 1967 - *Херцеговина у народноослободилачкој борби*, Београд 1961.

друге сам назвао "активисти" и у њих сам убројио све чланове КПЈ и неколицину оних који нијесу били чланови Партије али су активно дјеловали у студентском покрету (међу њима је био и Милинко Маројевић), а у трећој групи су они који су били мање активни и које сам назвао "припадници покрета";

- премда је став М. М. о сукобу КПЈ и Информбироа објективан, није вјерно приказао мој поступак назначавања који су појединци били информбиривци а који нијесу (37). Од око 90 руководилаца из књиге *Кадрови револуције* који су се изјашњавали за Информбиро назначио сам у фуснотама само њих 12: оне који су емигрирали и оне који су погинули или ухваћени на граници. А у књизи *Руководећи кадрови* тих назнака нема ни за једнога;

- нетачно је да је Даница Мариновић марта 1941. била секретар Мјесног (Среског) комитета СКОЈ-а Цетиње, па је на основу те функције постала члан Мјесног (Среског) комитета КПЈ Цетиње (144). У својој писаној изјави овом аутору она тврди да је првих дана јануара именована за члана Среског комитета КПЈ и да никад није била секретар скојевске организације (живи у Београду);

- критикујући податке које сам унио у биографију Влада Божовића (84) М. М. се позива на документа 19, 27 и 30 из Зборника НОР, т. III, књ. 1, али Божовић се не помиње ни у једном од њих (ето његове акрибичности);

- нетачна је тврдња да је Милинко Маројевић био замјеник комесара Жупског батаљона на дан његовог формирања (153), јер у првој половини новембра 1941. ни у једној јединици Никшичког НОП одреда није постојала функција замјеника комесара батаљона и замјеника комесара чете;

- није тачно да је Микоња Костић био комесар Горњожупске чете на дан формирања батаљона. Он је послѣ априлског рата био дуже времена партијски "заобиђен" и упућен је на Пљевља као борац.⁶

Књига М. М. обилује и крупним противурјечјима: о истој ствари се на једном мјсту говори једно а на другом друго, па аутор ускаче сам себи у уста. Навешћу овдје само четири примјера.

На стр. 14 констатовао је да је црногорске кадрове требало ражаловати због "љевичарења", а на стр. 18 тврди "да су црногорски кадрови заиста представљали искусни и веома способни дио руководећег језгра НОП-а, који су у НОБ-у заслужено заузимали повјерене им дужности".

У биографији Војина Воја Николића написао сам да је члан КПЈ од 1933. године, што је наведено у свим његовим званичним документима. Негирајући тај податак, на стр. 161 М. М. тврди да 1933. године на Београдском универзитету "није било партијске организације", а на стр. 113 је казао да је Томаш Жижих био "иницијатор и организатор прве партијске организације на Београдском универзитету и то у другој половини 1932. године".

⁶ Као рецензент књиге Радисава Маројевића *Жуја никшићка* указао сам аутору на ове чињенице, али је он остао при ставу свог рођака Милинка Маројевића.

У књизи *Руководећи кадрови* обрадио сам мјесне (среске) комитете КПЈ, а нижа руководства нијесам. На стр. 89 М. М. ме критикује што нијесам обрадио Мјесни комитет Грахово, а на стр. 131 тврди да тај комитет "није био у рангу Мјесног комитета већ реонског односно општинског комитета, који је био потчињен Мјесном комитету КПЈ Никшић".

На стр. 30 замјера ми што нијесам приказао "војне области Другог ударног корпуса са командама првом у Никшићу, другом у Подгорици, трећом у Беранама, шестом на Цетињу и осмом војног подручја у Котору". А на истој страници (!) тврди: "Истина, Станишић је обрадио команде подручја шавничког, никшићког, дурмиторског, пљеваљског, бјелополског и пријеполског као јединстено подручје - Пљеваљско војно подручје, Прво, Друго, Треће, Четврто, Пето и Шесто војно подручје, као и Осмо војно подручје које је обухватило територију Боке Которске".

Читалац се мора запитати: чему овакви галиматјаси!?

Да не говоримо о томе колико је нереална и бесмислена његова тврдња на стр. 32 да сам био обавезан "да бар у најкраћим цртама представим штабове (команде) у које су кадрови слати и преузимали руководеће дужности" (а било их је преко 100)!

VI

На више мјеста у својој књизи М. М. је агресивно насртао на мој морални интегритет, покушавајући доказати да сам читалачку јавност нетачно информисао о својој биографији. Међутим, скоро сви подаци које наводи о мом животном путу су неистинити. Пођимо редом.

а) На страници 10 казује: да сам започео студије на Медицинском факултету школске 1940/1941. године, а то је било 1939. године; да сам окупирани Никшић напустио после Тринаестојулског устанка а то је било 6. јула 1941. године; да сам пензионисан на дужности комесара Југословенског ратног ваздухопловства, а то је било 14 година после укидања функције комесара у ЈНА.

б) Премда није био на Универзитету кад сам ја студирао, овај "свезналац" боље од мене зна колико сам пута хапшен, па тврди да нијесам више пута хапшен него само једанпут (117): први пут сам ухапшен септембра 1940, заједно са студентом медицине Вељком Митровићем из Паштровића, приликом дијелења летака у Васиной улици, а казну сам издржавао у београдској Главњачи (Перо Жарковић, живи у Београду); други пут сам ухапшен 14. децембра 1940. у Краљеву због држања говора на годишњицу погибије студента медицине Мирка Луковића (Бошко Ђуричковић, *Сјећање на акције из сџуденијских дана*, Никшић 1986, стр. 91) а казну сам издржавао у Краљеву и у београдској Главњачи.

в) На страници 176 пориче да сам био члан Бироа ћелија КПЈ на Медицинском факултету, позивајући се на Јова Капичића. Кад сам маја 1940. примљен у КПЈ, на Медицинском факултету постојале су двије ћелије. Октобра 1940. постојале су четири ћелије: за прву, другу и трећу годину посебне ћелије а за четврту и пету годину заједничка (у њој је био

и Шпиро Срзентић, живи у Београду). Састав ћелије на другој години био је: Милија Станишић, секретар, Мило Врбица (живи у Цетињу), Владо Л. Поповић, Љубо Дапчевић, Мило Матијевић, Александар Гилић, Рада Трифуновић (сво петоро погинули у рату), Милић Бугарчић, Ратко Ристић Сељо - а почетком 1941. године примљени су Соломон Анаф (погинуо у рату) и Мојсије Вуксановић.

Познато је, биро ћелија на факултетима сачињавали су секретари ћелија, на челу са секретаром. У вријеме док сам био члан бироа, секретари су били: Јово Капичић до јануара 1941, Милан Бата Јанковић јануар - март, а крајем мјесеца комунисти са Београдског универзитета упућени су у родни крај на нове задатке.

г) На страници 177 негира да сам био члан Акционог одбора студентских стручних удружења. Да сам био члан Акционог одбора тврде: Милица Дамјановић у својој другој књизи *Најредни покреји сјуденаиша Београдског универзитетског*, Београд 1974, стр. 328; Бошко Ђуричковић у својој већ поменутој књизи на стр. 91 казује: "На годишњици смрти Мирка Луковића, 14. децембра 1940. године, Акциони одбор је упутио своју делегацију на комеморацију која је требала да се одржи на мјесном гробљу у Краљеви. Делегацију су сачињавали Милија Станишић, студент медицине и Страхинја Радетић (студент технике - М. С.). На комеморацији је говорио Станишић у име Акционог одбора." Тај ми је задатак додијелила председник Акционог одбора Загорка Зага Блажић. Да сам 1940. године био члан Акционог одбора знају и ондашњи његови чланови Здравко Ђуковић и Руди Дебијађи, са којима сам становао у Студентском дому (живе у Београду).

д) Стављајући се у улогу шерифа општинског атара, М. М. тврди да ме партијска организација Жупе "није ни тражила него се он сам тамо наметнуо" (175). Знано је, да се од априлског рата 1941. до последњег дана НОР-а нијесам никоме наметао, него су ми дужности и додјеливали партијски форуми и војни штабови. Тако је било и септембра 1941. по повратку из гатачког краја,⁷ када ме је Мјесни (Срески) комитет КПЈ Никшић послао у Жупу на политички рад.

Послије протеклих 60 година, на истој страници М. М. "мудро" ми даје нови кадровски размјештај па каже да би било нормално да је Милија Станишић 1941. године "пошао у Виниће, своје родно мјесто..." А он, "свезналац", и не зна да сам између два свјетска рата само једанпут долазио у Виниће, и то на обдан, а 13 љета узастопце проводио сам школски распуст код ујака у с. Васиљевићи, јер смо били вршњаци и учили заједно три разреда гимназије у Никшићу и Цетињу. А ја сам, иначе, политички дјеловао у Жупи и прије НОР-а: јула 1940. члан Мјесног (Среског) комитета КПЈ, професор Мило Јовићевић и ја формирали смо прву партијску ћелију у Жупи (секретар Микоња Дрекаловић, сељак из Васиљевића)⁸ а по Јовићевићевом налогу формирао сам у августу прву скојевску организацију у Жупи (секретар Мирко Костић, живи у Подгорици).

⁷ *Никшићки срез у НОР-у*, Никшић 1982, стр. 510.

⁸ *Никшић у њредрајном револуционарном покреиу и НОР-у*, Никшић 1983, стр. 599.

ђ) На страници 179 тврди: "Нетачно је писање Милије Станишића да је био и секретар партијске организације батаљона" (Жупског - М. С.). Пошто је М.М. дошао из окупираног Цетиња у Жупу три мјесеца послије устанка, а крајем 1941. године је упућен у шавнички срез, очито је да му није јасна ситуација и динамика развоја партијске организације Жупе: све до априлског рата постојала је Жупско-луковска ћелија КПЈ (секретар Микоња Дрекаловић). Маја 1941. дијели се она на два дијела и тада се формира Жупска ћелија (секретар Данило Бојовић, студент) која је у септембру бројала десет чланова. Кад је у новембру формиран Жупски НОП батаљон ћелија је дјеловала као јединствена цјелина за све структуре НОП-а, односно још се није формирала батаљонска ћелија. Тек посљедњих дана децембра 1941, у присуству секретара ОК КПЈ Никшић Радоја Дакића, Жупска ћелија је подијељена на двије: теренску ћелију, секретар Крсто Костић секретар општинског НОО, и батаљонску ћелију, секретар Милија Станишић комесар Горњожупске чете. Такво је стање остало до мога одласка за Херцеговину 24. јануара 1942.

е) На два мјеста у својој књизи М.М. говори о моме заробљавању од стране четника крајем маја 1942. у партизанској болници у Звијерини. На страни 10 казује да су ми четници "живот поштедјели због сродничких веза са Бајом Станишићем", а на страни 237 наводи: "Кад су четници сазнали да је Милија Станишић рођак Баја Станишића, пустили су га без икаквих репресалија". Ова злонамјерна тврдња је од ријечи до ријечи пука измишљотина, и најкрупнија неистина у његовој књизи. Ево како се одиграо тај догађај.

Четници су 23. маја 1942. заузели Трубјелу и Трепча а сјутрадан су колаборационисти извели пуч у Велимљу, па је угрожена безбједност болнице Сјевернохерцеговачког НОП одреда, у којој сам се налазио као тешки рањеник и комесар тог одреда. Командант одреда Владо Шегрт наредио је да ме хитно пребаце у партизанску болницу у Звијерини (јужна Херцеговина), сматрајући да је та територија безбједна. У сумрак 28. маја донијели су ме у Звијерину, а у тој болници нико није знао о мојим рођачким односима са Б. Станишићем. Сјутрадан, 29. маја око подне, четници под командом Саве Ковача изненада су продрли у Звијерину и без веће борбе су савладали заштитну чету болнице. У селу је у поподневним часовима настао метеж: четници су се грлили и љубили са партизанима (сеоски сусједи!); из партизанских магацина, заједно са мјештанима разносили су оружје, муницију и храну; настала је и јурњава за побјеглим (заробљеним) Душаном Грком, замјеником команданта Јужнохерцеговачког одреда. А ноћу 29/30. маја Краљевачки батаљон 1. пролетерске бригаде и 1. ударни херцеговачко-црногорски батаљон прогјерали су четнике из Звијерине и ослободили су болницу. За вријеме мог краткотрајног заробљеништва нико ме од четника није питао ни ко сам ни одакле сам. А да су ме и питали, ни у сну не бих смио помислити да откријем свој идентитет. Јер, 1. ударни херцеговачко-црногорски батаљон, чији сам комесар био, 19/20. фебруара 1942. уништио је штаб Дражиног команданта за источну Босну и Херцеговину мајора Бошка Тодоровића у Киџином Селу крај Невесиња. Том приликом погинуо је

и поручник Јован Мишељић, тада један од главних четничких војних руководиоца у јужној Херцеговини, коме је Сава Ковач био подређен. Да су четници знали да ме имају у рукама, сасвим је извјесно да би ме вргли на свирепе муке, и погубили би ме, као што су се обрачунали широм Југославије са заробљеним комесарима и партијским руководиоцима.

Тадашњи управник болнице др Дана Бјелица у свом чланку "Са санитетском торбом у партизане" о заробљавању болнице у Звијерини написала је: "Тада је у болници међу осталим рањеницима заробљен и Милија Станишић. Брзо сам му са рукава скинула ознаке политичког комесара одреда, тако да су поред њега четници прошли као поред обичног борца и на тај начин се спасао сигурне смрти" (*Херцеговина у народноослободилачкој борби*, Београд 1961, стр. 318).

Ето, то су стварне чињенице о мом заробљавању, а оне до сржи негирају и демаскирају злонамјерну тврдњу М. М. да су ми четници поклонили живот због рођачких веза са Б. Станишићем. Мене четници нијесу "пустили" него су ме ослободиле партизанске јединице.

Чему сва ова његова пакосна и зломислећа подметања?!

VII

Казивање М. М. о браћи Ковачевића, Воју и Василију Чилу, написано је на пуних 62 странице, што читаоца зачуђује. Главни садржај тог текста односи се на њихов одлазак из Црне Горе за Босанску крајину крајем новембра 1942. године, а говори се и о другим питањима.

Браћа Ковачевић су као герилци провели шест мјесеци у паклу четничко-сепаратистичке страховладе на територији Грахова, гдје су им услови за опстанак били много неповољнији од оних у другим крајевима Црне Горе. У то вријеме Граховска герила је била разбијена и готово сва уништена. Већина присталица НОП-а је утамничена па је герилцима слоњено упориште у народу. Не могавши одољети пред даноноћним хајкама непријатеља, и налазећи се пред очигледном погибијом - Воја и Чила су одлучили да се домогну слободне територије Босне, не тражећи одобрење Окружног комитета КПЈ Никшић са којим су, иначе, везе биле нередовне и несигурне. Кренули су на пут 28. новембра 1942, са групом Херцеговаца, а на циљ су стигли послје 21 дана, пробијајући се кроз непријатељске територије. Неколико дана након доласка примили су их Тито и Александар Ранковић, организациони секретар ЦК КПЈ и члан ВШ.

М. М. проглашава Воја и Чила "бјегунцима" са бојног поља, тврди да су "прибјегли дезертерству" које је "равно издаји". Ове своје тврдње заснива на ондашњем мишљењу Окружног комитета КПЈ Никшић (секретар Вељко Зековић), који, иначе, сноси одговорност за страдање никшићке Гериле.⁹ А "крунски свједок" му је извјештај инструктора ЦК

⁹ Због погрешне процјене ПК-а и ОК-а Никшић да ће се рат завршити у 1942. години нијесу предузете мјере да се герилске (позадинске) групе припреме за зимске услове, па их је велики број настрадао. На територији ОК тада је погинуло и заробљено преко 70 герилаца, а комплетно су уништена партијска руководства шавничког и херцегновског среза.

КПЈ Милентија Поповића од 13. маја 1943. у којем се наводи (205): "Према изјави ОК Никшића друг Војо Ковачевић је пошао из Црне Горе за Крајину под условима који су једнаки дезертерству те сматрају да би га требало извести пред комисију ради рашчишћавања тог питања." Међутим, ЦК КПЈ и ВШ имали су о овој ствари сасвим другачије мишљење, и од првог су дана поступак браће Ковачевић сматрали исправним и оправданим. Али М. М. намјерно избјегава да о томе казује. Исто тако, избјегава да читаоце информира о подацима и закључцима др Ђура Вујовића, историчара који је годинама истраживао црногорску Герилу (илегалци) и који је у својој књизи *Црна Гора у народноослободилачком рату 1941-1945* (Подгорица 1997) посебно говорио и о "случају" браће Ковачевић.

Приликом повлачења партизанских снага из Црне Горе, ЦК КПЈ и ВШ су крајем маја 1942. одлучили да у њој остане групација герилаца са задатком да продуже отпор окупатору и његовим снагама (остало их је око 700). Уз то, централна руководства су настојала да одржавају што тјешњу везу са Покрајинским комитетом, дајући му упутства и за дјеловање Гериле. Покрајински комитет је два пута током љета слао извјештаје ЦК-у. И Душан Мугоша, делегат КПЈ у Албанији, упознао га је крајем августа о својим виђењима стања у Црној Гори и Херцеговини, које је стекао путујући преко њих. На основу тих информација Централни комитет је октобра 1942. упутио писмо ПК-у по Блажу Јовановићу који је упућен у Албанију (потписали су га Иван Милутиновић и Милован Ђилас). У писму је поред осталог речено да у тежим ситуацијама долази у обзир упућивање дијела герилаца у Босну (др Ђуро Вујовић, исто, стр. 226). А кад је Тито саслушао реферисање браће Ковачевић тражио је од Комитерне да се преко њених радио-мрежа објави следећи текст. "Апелујемо на читав свет да подигне глас против зверства ђетника и италијанских окупатора у Црној Гори и Херцеговини". Поред тога, упутио је писмо Покрајинском комитету за Црну Гору, са налогом да се упуте на слободну територију Босне герилци којима пријети опасност од уништења (др Ђуро Вујовић, исто, стр. 230). А да је таква порука стигла у Црну Гору види се из извјештаја ОК Никшић који је М. М. објавио у својој књизи.

Став ЦК КПЈ и ВШ према доласку браће Ковачевић на слобону територију рељефно се види из задатака и функција које су им додјеливане. Чиле је одређен да у име омладине Црне Горе поздравља Први конгрес УСАОЈ-а 27. децембра 1942. Тито му је у јануару 1943. повјерио задатак да однесе пошту ПК-у, после повратка из Црне Горе постављен је за члана Комисије ВШ за борбу против пете колоне и тероризма, а средином 1944. године је шеф 1. одсјека ОЗН-е за Србију. Војо Ковачевић је одмах упућен за руководиоца Политодјела (орган ЦК-а) 2. далматинске бригаде. После тога уздизан је на више руководеће дужности, па је крајем рата био комесар Главног штаба за Србију. Обојица су, на предлог црногорског руководства, проглашени после рата за народне хероје Југославије а прије тога је исто одличје добио и њихов најмлађи брат Мирко.

На душе браће Ковачевић М. М. товари и друге "кривице". Чила сумњичи, без навођења било којег поузданог извора, да је издао Мустафу Голубића. Окривљује га да је као комесар Љубомирског НОП батаљона главни кривац за страдање партизанских батаљона у јужној Херцеговини крајем маја 1942, (231-240) иако је добро знано да је за тамошњи изненадни партизански слом и расуло најодговорнији Оперативни штаб за Херцеговину, чији су руководиоци због тога искључени из КПЈ; одговорност затим сноси штаб Јужнохерцеговачког НОП одреда који је у тим одсудним збивањима погубио командне везе са својим батаљонима; одговорни су, наравно, и штабови батаљона.

М. М. за Воја Ковачевића тврди да није био храбар човјек, премда је у штабовима (руководствима) и јединицама у којима се борио добро знано да је био веома храбар борац. Упорно доказује да је Воја дао нетачне податке о свом избору за члана Окружног комитета КПЈ Никшић октобра 1941 - премда су ти подаци тачни.¹⁰

Покушаји М. М. да морално унизи и дискредитује браћу Ковачевић понижавају и дубоко вријеђају њихову породицу, у којој су свих седам брата били предратни чланови илегалне КПЈ, а шесторица су били на значајним руководећим дужностима у НОР-у. Повријеђено је достојанство и остале двије породице Сердаревића (огранак Ковачевића). Све те три породице имале су: девет носилаца Партизанске споменице 1941, четворицу народних хероја Југославије, и једног (погинулог) кандидата за члана ЦК КПЈ.

У књизи М. М. насрће се и на морални интегритет Војина Воја Николића. За њега тврди да је дао нетачне податке о години пријема у КПЈ. Констатује да је Николић самовољно напустио Ниш почетком јула 1941, гдје је по налогу Мустафе Голубића имао задатак да организује центар за совјетску обавјештајну службу; да је напустио и Прокупље, не јављајући се партијском секретару града који му је пружио подршку за његову дјелатност (162). Окривљује га да је новембра 1942. распустио чету никшићких герилаца а то је, пак, учињено по одлуци Окружног комитета КПЈ. Замјера му што крајем 1942. и почетком 1943. године - у вријеме кад се склонио у Бањане, гдје је ситуација за герилце била понајбоља у читавој Црној Гори - није одржавао везу са ОК, чији је члан био (166, 168). Наводи у истом тексту да је марта 1943. напустио Црну Гору иако није имао одобрење Окружног комитета (дакле, ево још једног "дезертера"). Све ове замјерке и сумњичења, међутим, падају у воду ако се имају у виду задаци и функције које је Воја обављао прије рата и током рата: са 19 година примљен је у КПЈ (М. Маројевић са 29); прије рата је био један од главних организатора напредног студентског покрета на Београдском универзитету, а уочи рата је руководио вишемјесечним штрајком радника авио-индустрије Београда и Земуна; као поздан и

¹⁰ Видјети: *Зборник НОР*, т. III, књ. 4, док. 4; Вељко Зековић *Период илегалног рада партијске организације на подручју ОК КПЈ Никшић од јуна 1942. године до маја 1943. године*, Никшићки срез у НОР-у Никшић 1982, стр. 318; др Ђуро Вујовић, *Организациони развој КПЈ у Црној Гори 1941-1945*, Титоград 1988, стр. 22.

чврст комуниста додијељен је Мустафи Голубићу за обавјештајни рад; један је од организатора Тринаестојулског устанка; октобра 1941. изабран је у ОК КПЈ Никшић, а у прољеће 1942. је замјеник комесара Никшићког НОП одреда; маја 1943. комесар је прослављене 4. пролетерске црногорске бригаде, крајем 1944. комесар је 2. ударног корупуса, а крајем рата помоћник начелника Политичког одјељења ЈА (Светозара Вукмановића).

Ко је иоле познавао браћу Ковачевић и Воја Николића, са одбојношћу и негодовањем читаће текст М. Маројевића о њима, и са чуђењем ће размишљати о томе докле све може да досегне људска неразумност и пакост.

* * *

У овом напису нијесам казивао о стварним мотивима Милинка Маројевића за писање његове књиге, јер томе овдје није мјесто. Нијесам износио ни све примјере разноразних сумњи, сумњичења и загонетки.

Слика о НОР-у и револуцији која је исказана у његовој књизи је необјективна и искривљена. Његови погледи и ставови о суштинским питањима НОБ-а су неутемељени, и та питана третирана су ненаучно. У прибављању и пласирању података о појединим догађајима и личностима често је користио метод "рекла-казала", што је неприхватљиво и неодговорно. Настојао сам да читаоцу пружим релевантне податке, чињенице и оцјене који негирају његове нетачности и неистине.

Суштинске разлике међу нама постоје и у односу према етичким принципима. У свим својим књигама чувао сам достојанство личности о којима сам писао, па и оних који су погинули од "својих". А његов текст је задојен мржњом, злбом, завишћу и подметањима. Он благи умрле часне људе, рачунајући да мртва уста не зборе! Његова књига оставља траг, и примјер је, како не треба писати о личностима.

Књига М. Маројевића није се бавила објективном критиком мојих књига већ је сасређена на обрачун са њиховим писцем. А кад се крене тим путем, истина увијек страда.